

El coneixement de l'alt imperi romà a la Catalunya interior. L'exemple de la comarca del Bages

Antoni Daura i Dolors Pardo

La coneixença de l'arqueologia romana a l'interior de Catalunya és, sense cap dubte, i des de la perspectiva de qualsevol comarca, molt precària i desigual encara. Ens podríem atrevir a dir, fins i tot, que a l'àrea catalana en general el grau de coneixement assolit no és gens complet, sobretot quan es deixa de banda l'esquema històric general i hom s'endinsa en aspectes concrets del procés. Sortosament, en aquestes Jornades les aportacions seran importants i haurem fet, entre tots, un bon pas endavant.

Nosaltres, per la nostra banda, volem presentar des d'aquí el que se sap de la comarca del Bages fins el dia d'avui perquè, llevat d'algun jaciment, la importància del qual ultrapassa l'àmbit estrictament comarcal, la romanització n'és gairebé desconeguda per la comunitat arqueològica catalana. A aquest desconeixement ha contribuït, ben segur, la manca d'una recerca, acompanyada d'una investigació que es concretés en excavacions metòdiques i programades, per part d'una institució científica. El treball ha calgut fer-lo mitjançant el lloable esforç individual, en la major part, del món dels afeccionats,¹ que ha anat sempre a remolc de les troballes accidentals. Per sort, aquests darrers anys hem pogut iniciar noves excavacions i tenim la impressió que s'ha millorat en el coneixement de l'antiguitat i de l'arqueologia en general, a casa nostra.

Així, doncs, farem de portaveus de l'arqueologia bagenca i, seguint les directrius proposades per l'organització de les Jornades, intentarem condensar, en el mínim espai possible, tota la informació de què es disposa a fi que les persones interessades a conèixer-la, potser amb vista a elaborar un estudi de més ampli abast, sàpiguen quina és la situació al Bages. El resultat ha estat, tal com veureu, un ràpid estat de la qüestió en el qual,

1. Cronològicament, cal esmentar, en primer lloc, mossèn Santamaria i Lluís Rubiralta i, molt després, els treballs de Ramon Camprubí, Llorenç Villuendas, Miquel Cura, Xavier Sitjes i Josep M. Feixas.

al costat de dades ja conegudes des de fa temps, se n'hi apleguen de noves, fins ara inèdites. Primerament presentarem, seguint el sistema de fitxa, tots els jaciments d'època alt imperial en què s'ha fet alguna mena d'investigació, i continuarem amb un llistat d'estacions simplement testimonials, per acabar amb les conclusions a les quals es pot arribar. Si tot plegat serveix per estimular noves recerques, ens donarem àmpliament per satisfets.

PLAÇA VELLA (ARTÉS)

La població d'Artés és dipositària de restes prou interessants. En efecte, el nucli antic, constituït per Castellbisbal i l'església de Santa Maria, ja havia donat mostres de fertilitat quan, l'any 1976, un estudiós comarcal, Xavier Sitjes, localitzava tres inscripcions llatines gravades en unes ares i un pedestal reaprofitats, com a material constructiu, en el castell o palau episcopal. Dues són funeràries i una votiva i són considerades de finals del segle II o bé d'inici del III.² Posteriorment, el 1984, Katia Kliemann i Josep Ramon Julià feren una excavació d'urgència menada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat a fi de sondejar l'àrea afectada per una remodelació de la plaça. L'excavació va significar una veritable sorpresa, ja que aparegué un absis paleocristià i un paviment d'*opus signinum* d'una banda i una necròpolis de l'altra (datada àmpliament des del segle V fins al XIII, seguint totes les vicissituds del temple allí establert).³ Nucli que per la ceràmica recollida, encara no publicada a fons, es documenta des de l'etapa ibèrica recent i es desenvolupa durant l'alt imperi (es trobaren fragments de sigil·lada sud-gàl·lica i clara). Poc, però almenys dóna constància de vida.

MATACANS (ARTÉS)

Jaciment localitzat dalt d'un petit planell que domina una vall de terres fèrtils, és conegut des d'almenys l'any 1977.⁴ Des d'aleshores i fins al 1981, un grup d'afegionats del poble hi emprengué periòdicament excavacions. Malgrat no tractar-se de personal teòri-

2. Per estalviar-nos de repetir les referències bibliogràfiques de cada jaciment ens remetem a la publicació següent: Antoni DAURA i Joan GALOBART, «L'arqueologia al Bages (I) (II)», *Les Fonts. Quaderns de Recerca i Divulgació* [Manresa], núm. 5 i 6 (1982, 1983). En les notes s'afegiran solament aquelles dades noves, no recollides en aquest treball suara exposat. D'altra banda, l'estudi dels epígrafs bagencs correspon a Georges FABRE, Marc MAYER i Isabel RODÀ, «Epigrafia romana de la comarca del Bages», a: *XXVI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos* (Manresa 1981), vol. 1, Manresa, 1984, p. 229-238.

3. Josep Ramon JULIÀ i Katia KLIEMANN, «El temple paleocristià d'Artés», *Dovella* [Manresa], núm. 14 (1984), p. 7-12; Josep Ramon JULIÀ i Katia KLIEMANN, «Excavación de urgencia de la Plaça Vella de Artés (Bages)», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* [Barcelona], núm. 5-6 (1984-1985), p. 450-53. Josep Ramon JULIÀ, «Santa Maria d'Artés, Artés», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 45.

4. Albert BENET, *Sallent, dels orígens al segle XIII*, Barcelona, R. Dalmau, 1977, p. 10-11.

cament especialista, treballaren amb molta cura, d'acord amb un pla preconcebut que consistia en l'obertura d'una sèrie de sondeigs quadrats (en comptàrem una quinzena) que mesuraven 210 cm de costat, deixant testimonis de 90 cm entre ells. Recordava el sistema anomenat de Wheeler. Durant l'estiu del 1986, tot quedà soterrat. L'any 1988, un equip dirigit per Antoni Daura, Dolors Pardo i Jordi Piñero inicià un seguit de campanyes d'excavacions que duraren fins al 1991.⁵

Les restes exhumades apareixen dels 30 als 80 cm de fondària i consistien en diversos murs d'època medieval que se sobreposaven a les antigues estructures de la vil·la romana. L'única resta romana estructural corresponia a un forn de terrissaire de planta rectangular, assimilable al tipus Fletcher 4 b (amb mur central i dues llars de foc). En canvi, el material recollit, sense ésser molt abundant, és almenys prou significatiu i tradueix la presència d'una vil·la alt imperial: ceràmica sigil·lada, comuna, *dolia*, *tegulae*, *pondus*, àdhuc algunes monedes.⁶ La seva vida és, a grans trets, molt àmplia, ja que s'han trobat des de peces campanianes i grises emporitanes fins a sigil·lades clares D. La major part d'aquests objectes romans dipositada en el museu local del pare Faura.

TORRE DEL BRENÝ (CASTEL·LGALÍ)

Malgrat que sigui un monument funerari prou conegut de tothom, l'inclouem en aquesta comunicació, ja que intentem recollir, amb la major exhaustió, totes les restes que han arribat fins a nosaltres. No farem, però, cap mena de descripció detallada i ens limitarem a recordar la bonica imatge que ofería quan Alexandre de Laborde la veié vers l'any 1805, de manera que es podria tornar a reconstruir seguint el dibuix publicat per ell. Avui dia, tan sols conservem la base, després de la destrucció que patí el 1870 per construir la resclosa de la fàbrica Castells. L'estudi més complet realitzat fins ara correspon a Carlos Cid,⁷ que la datà de la segona meitat del segle III, si bé Joan Sanmartí⁸ la considera més antiga. Finalment, el 1985 un equip dirigit per Josep M. Gurt⁹ va aixecar una àmplia planimetria de la part encara dempeus i aprofità l'avinentesa per sondejar arqueològicament l'interior i l'entorn més immediat. Tot plegat realitzat de cara a deixar-ne definitivament clos l'estudi tipològic.

5. Antoni DAURA, Dolors PARDO i Jordi PIÑERO, «El jaciment arqueològic de Matacans (Artés). Ressenya dels treballs realitzats entre 1988 i 1991», a: *Arqueologia i Patrimoni de la Catalunya Interior. Últimes investigacions*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 147-190. Antoni DAURA, Dolors PARDO i Jordi PIÑERO, «Matacans, Artés», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 44.

6. Foren recollides pel senyor Francesc Vilaseca, el qual, molt amablement, ens les ha deixat examinar. La que ens interessa per a l'alt imperi correspon a un as d'Agripa (metall: AE; pes: 9,80; mòdul: 30-33 mm; posició d'encunys: ?; tipus de gràfila: puntejada; anvers: M AGRIPPA P COS, cap llorejat; revers: S C, figura masculina dreta, potser Júpiter). Les altres són de Diocleciana, Honori i Valentiniana.

7. Carlos CID, «La torre del Breny, sepulcro romano en las cercanías de Manresa», *Ampurias* [Barcelona], 12 (1950), p. 21-54.

8. Joan SANMARTÍ, «Els edificis sepulcrales romans dels Països Catalans, Aragó i Múrcia», *Fonaments* [Barcelona], 4 (1984), p. 87-160.

BOADES (CASTELLGALÍ)

Es tracta del jaciment iberoromà més complet i millor estudiat del Bages. També és un dels més antigament coneguts. La seva complexitat ens hi farà aturar un xic més ja que ell sol ofereix, actualment, el panorama evolutiu més important a l'àmbit comarcal. Anem per parts. Geogràficament, resta situat en un punt estratègic: al meandre que forma el riu Llobregat poc abans de barrejar les seves aigües amb les del Cardener, de manera que l'indret esdevé un punt de pas gairebé obligat per accedir a les terres d'ambdues conques fluvials.¹⁰

La seva investigació s'inicià a principis del nostre segle (A. Duran i Sanpere el visità) i l'embranchida forta s'esdevingué quan a començament dels anys trenta el Centre Excursionista Montserrat i l'entitat Amics de l'Art Vell aconseguiren restaurar una petita cel·la identificable amb un sepulcre romà. La tasca científica va anar a càrrec de Josep de C. Serra Ràfols i d'aleshores ençà s'ha considerat un exponent típic, a l'àmbit català, de sepulcres en forma de cambra quadrada. Al mateix temps, la Secció Arqueològica del Centre, amb mossèn Valentí Santamaria com a principal promotor, va procedir a excavar al voltant d'una antiga construcció romana (revisada després per nosaltres), que resultà ésser una *exedra* o *oecus* que s'aguanta encara, en bona part, miraculosament dempeus, i constitueix una mostra ben singular d'arquitectura romana rural a casa nostra. Amb l'inici de la Guerra Civil (el 1936), la feina restà aturada i el material, mantingut inèdit i per estudiar fins ara, va passar a enriquir el patrimoni del Centre i posteriorment del Museu Municipal (avui Comarcal) de Manresa. Solament mercès a un plànol i a algunes fotografies podem observar l'àrea exhumada per ells.

Gairebé cinquanta anys després, i arran del perill que suposava la construcció d'un col·lector de salmorres, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat ens encomanà una tasca de prospecció abans de fer les obres. Des d'aleshores, s'ha treballat a Boades sense interrupció i ja sumen cinc les campanyes d'excavació fetes entre el 1984 i el 1987.

Caldria ara destacar les troballes més importants. Deixant de banda l'estudi del substrat iber, val a dir que la possibilitat d'aconseguir una bona estratigrafia en la primera campanya (1984) que permetés seguir, a grans trets, l'evolució cronològica de la vil·la fou molt transcendental. Constava de quatre nivells bàsics i documentava des del segle I fins a l'inici del IV. L'*exedra* adjacent al sondeig es va poder considerar com de construcció vers la segona meitat del segle III.

9. Josep M. GURT, «Torre del Breny, Castellgalí», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana, campanyes 1982, 1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 42.

10. Vegu, com a resum, Joan GALOBART, «El jaciment iberoromà de Boades (Castellgalí-Bages). Les darreres excavacions», *Dovella* [Manresa], núm. 15 (1985), p. 11-14. Antoni DAURA, Joan GALOBART, Dolors PARDO i Eduard SÁNCHEZ, *El jaciment iberoromà de Boades (Castellgalí-Bages)*, Manresa, Dovella, 1987. Antoni DAURA i Dolors PARDO, «Les excavacions arqueològiques a la vil·la romana de Boades (Castellgalí). Campanyes de 1986 i 1987», a: *Arqueologia i Patrimoni a la Catalunya interior. Últimes investigacions*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 77-99. Antoni DAURA i Dolors PARDO, «Boades, Castellgalí», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, Antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 41.

FIGURA 1. Fotografia de l'excavació del forn petit de Cal Roc (Boades), durant la campanya del 1985

En la tercera campanya (1985), es va viure l'excavació d'un conjunt format per dos forns de terrisaire, davant del sector anomenat de Cal Roc. L'un és petit i de planta circular (model Fletcher 1), mentre que l'altre té dimensions més notables (quadrat de 6 m de costat), del tipus Fletcher h a, amb una graella —desapareguda— sostinguda per unes arcades. Les peces recollides allí, del tipus comú alt imperial, esdevenen força interessants perquè demostren una fabricació de caire industrial de ceràmiques quotidianes.

Finalment, els anys 1986 i 1987, exhumàrem una zona paral·lela al punt primitivament excavat, corresponent a restes de l'àrea de serveis de la vil·la, i hi sobresortiren dos *lacus* i una canalització de lloses, a part de diferents murs.

LES PINEDES (CASTELLNOU DE BAGES)

Ens trobem davant d'un petit jaciment descobert per Ramon Camprubí, amb recollida de material per part del nostre company Josep M. Feixas, l'any 1977. Cal fer-

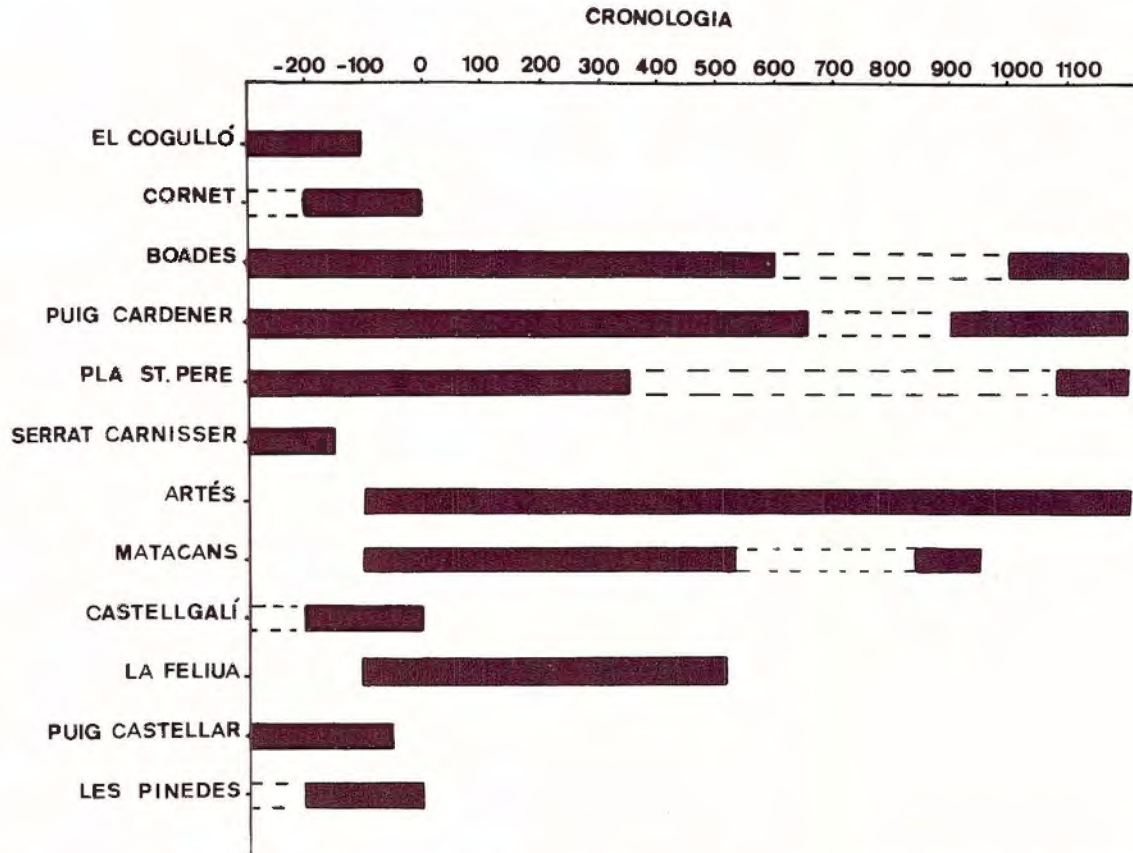

FIGURA a) Esquema que ofereix la cronologia dels jaciments bagencs més representatius. Hom observarà la presència d'alguns exemples amb una llarga perdurabilitat temporal (Boades, puig Cardener, Pla de Sant Pere, Artés i Matakans). Val a dir que ens hem basat, per a la seva confecció, en les dades que tenim actualment a l'abast. La barra contínua i puntejada interiorment indica que estan materialment documentats, mentre que les línies discontinües són etapes no documentades, però de probable vida si ens atenem a la lògica.

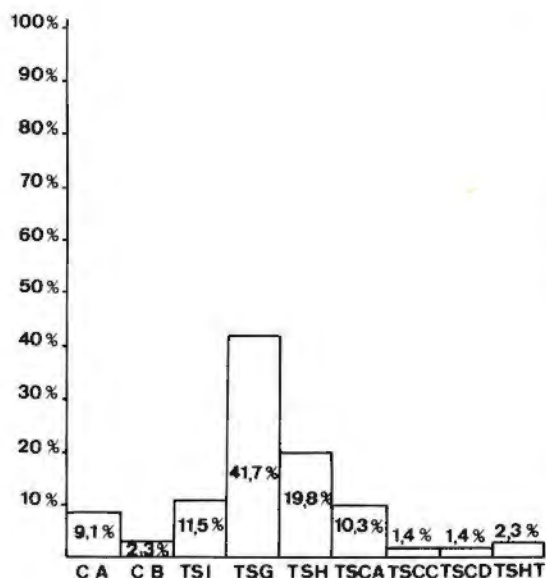

FIGURA b) En aquestes gràfiques, es veuen representats els totals de la col·lecció de ceràmica romana recollida fins ara a la vil·la de Boades. Observant el primer histograma, hom percep ràpidament el percentatge assolit per cada model: C A, campaniana A; C B, campaniana B; TSI, *terra sigillata* itàlica; TSG, *terra sigillata* sudgàl·lica; TSH, *terra sigillata* hispànica; TSCA, *terra sigillata* clara A; TSCC, *terra sigillata* clara C; TSCD, *terra sigillata* clara D; TSHT, *terra sigillata* hispànica tardana.

Si considerem la TSI, la TSG, la TSH i la TSCA com a representatives de l'alt imperi, tindrem un valor global del 83,4 % de peces pertanyents a aquest període, de manera que és l'època que ha deixat més rastres i, en conseqüència, és lícit de suposar, seguint les directrius generals del país, que Boades esdevingué un important centre agrícola, la importància del qual potser depassa àmpliament l'àmbit específicament comarcal.

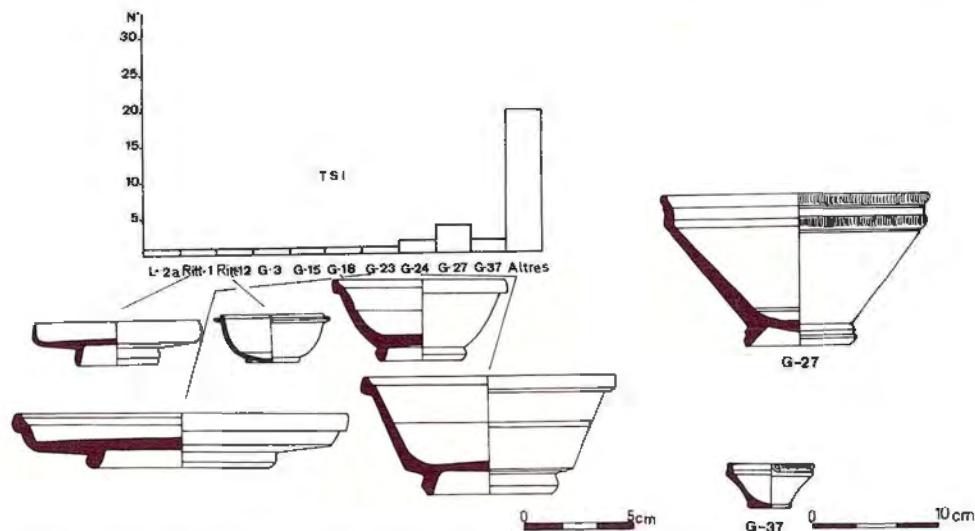
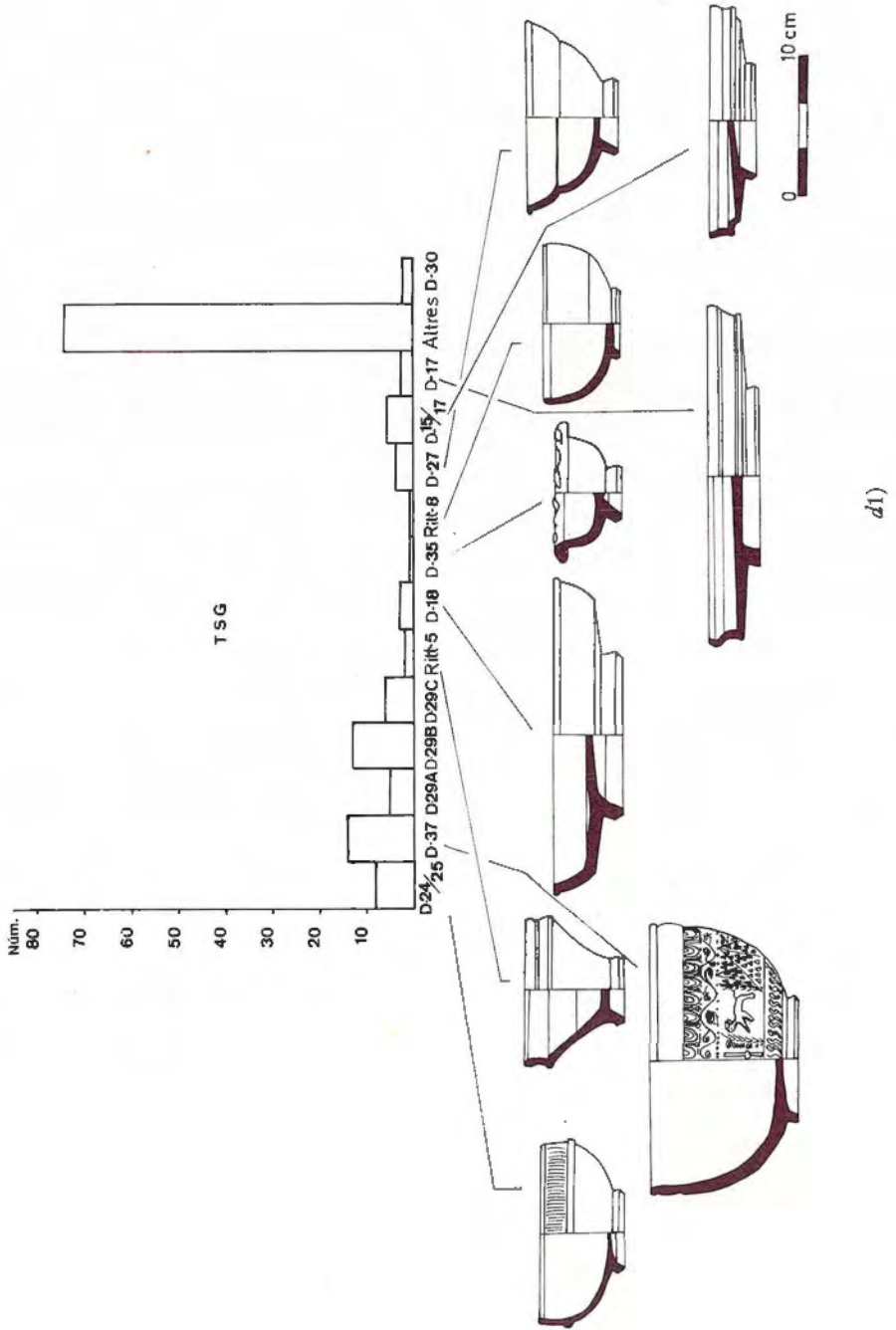
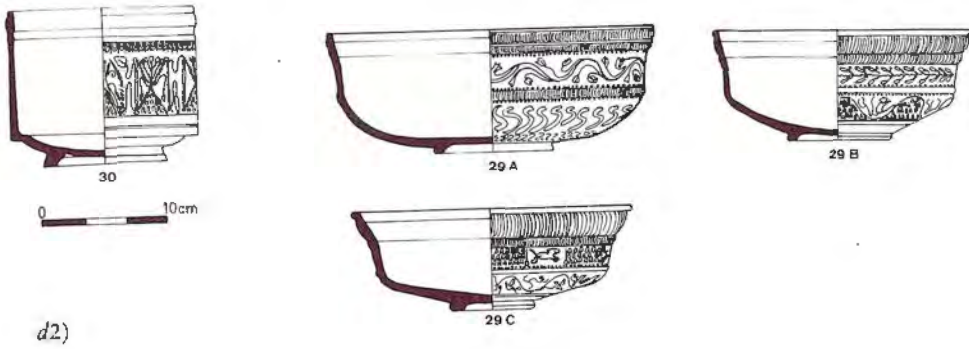

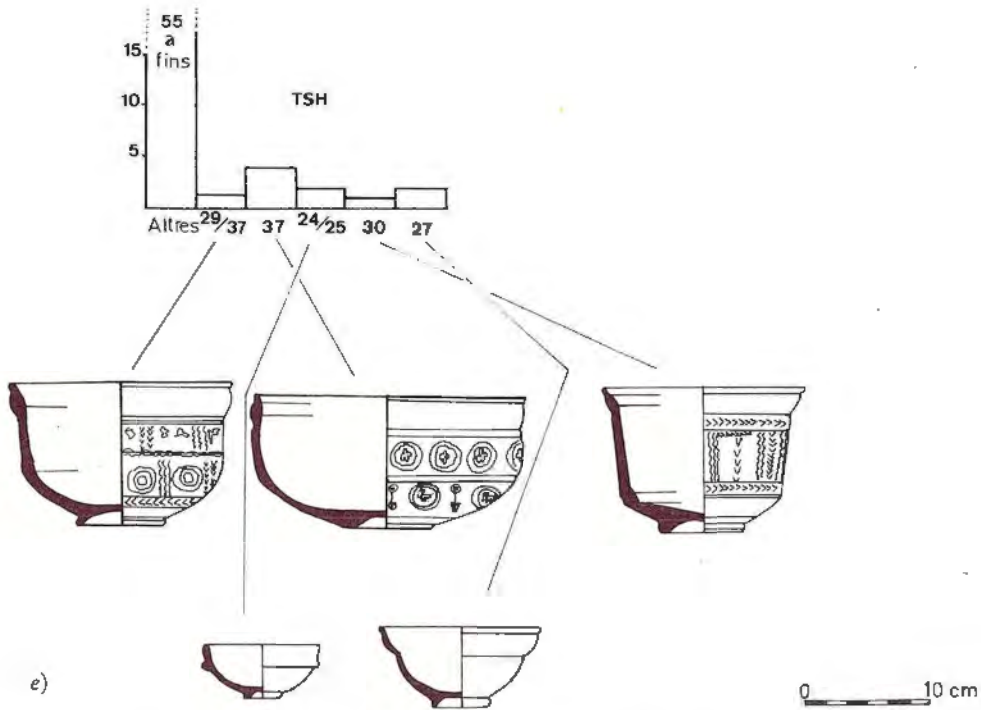
FIGURA c) El segon diagrama té un interès més particularitzat, ja que ofereix una taula de les formes identificades fins ara en la sigil·lada itàlica, amb els seus totals corresponents. Vol ésser una aportació a l'estudi d'aquests tipus de ceràmica a Catalunya i oferim així, convenientment ordenades, totes les dades que hem elaborat als investigadors de la ceràmica sigil·lada en general, a fi de contribuir entre tots a millorar-ne el coneixement.

d2)

e)

FIGURES d-e) El tercer i el quart corresponen als diversos tipus de formes presents en la ceràmica sigil·lada sud-gàlica (TSG) i hispànica (TSH) de Boades amb indicació expressa del nombre de peces recuperades corresponents a cadascun dels models. Aquesta col·lecció es guarda al Museu Comarcal de Manresa i prové, majoritàriament, de les excavacions de mossèn Santamaria, completada amb troballes més recents de les darreres campanyes.

ne un mínim esment, ja que es tracta d'un establiment ibèric del moment republicà romà, a l'estil de Cornet, ja publicat. Demostra l'impacte colonial que reben les poblacions autòctones que s'estableixen al pla. Tot i així, durant l'alt imperi perden força i no arriben a assolir una veritable continuïtat. De tota manera, cal mantenir-se prudents a l'hora de fer afirmacions massa concretes, ja que es tracta de troballes superficials mancades d'un estudi prou ampli i rigorós. El material recuperat es concreta en diverses peces de ceràmica campaniana B i en un denari republicà com a element destacat.¹¹

PUIG CARDENER (MANRESA)

Ens trobem davant del nucli originari de la ciutat de Manresa, on avui s'aixeca majestuosa la basílica de la Seu. Si bé les restes manresanes més antigues corresponen a sepulcres neolítics de fossa, situats al sector de Les Marcetes, la veritat és que, des d'un punt de mira urbanístic, la gènesi ciutadana s'inicia mitjançant l'establiment d'un poblat per part dels ibers vers la primera meitat del segle VI a. de la n.e.¹²

La base per a la coneixença arqueològica de les etapes ibèrica i alt imperial romana procedeix de la troballa casual d'una petita necròpolis l'any 1915, tot fent les obres de fonamentació de la façana neogòtica. Si bé els enterraments es daten del segle IV al VII, entre la runa que els cobria, mossèn Josep Guitart va aconseguir recuperar un lot de ceràmiques àtiques, ibèriques i sigil·lades, entre d'altres de més modernes.¹³ En principi, féu una ràpida i parcial classificació general, però va oblidar-ne del tot el valor cronològic, enecat per l'estudi de les tombes, i va menysprear-ne l'inventari tipològic, a causa del desconeixement que en tenia. Va caldre esperar la revisió dels fons museístics manresans per redescobrir tot aquest important lot ceràmic. Miquel Cura i Enric Sanmartí s'ocuparen de la part ibèrica i, seguidament, Antoni Daura i Joan Galobart

11. Recollida i conservada per Josep M. Feixas. Moneda que presenta un fort tall, fet possiblement per a comprovar la qualitat del metall: AG folrat. Seca: Roma; cronologia: 150 a. de la n.e.; anvers: romà amb el casc, darrere la marca de valor X; revers: Victòria sobre d'una biga i llegenda "SAFRA" per sota de la línia de l'exerg (on hi ha "ROMA" dins d'una cartel·la); pes: 3,150 g; mòdul: 25-30 mm; posició d'encunys: de nord-oest cap a sud-est; tipus de gràfila: contínua; referència bibliogràfica: M. CRAWFORD, *Roman republican coinage*, II, Cambridge, 1974, lám. XXXIII, núm. 206/1, p. 251. El jaciment ha estat publicat a Josep M. Feixas i Dolors Pardo, «Una aportació a l'estudi de l'arqueologia bagenca: els jaciments a les Pinedes (Castellnou de Bages) i Sant Francesc (Santpedor)», *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* [Manresa], núm. 5 (1987), p. 81-86.

12. Miquel CURA i Enric SANMARTÍ, «Sobre els orígens de la ciutat de Manresa. Les ceràmiques gregues de Puig Cardener», *Faventia* [Bellaterra], núm. 3/1 (1981), p. 115-133.

13. Guitart descriví simplement les peces sigil·lades com a «ceràmica vermella cisellada» (sic). (Josep GUITART, *Ressenya de la troballa de sepulcres antigues a Manresa*, Manresa, Centre Excursionista de la comarca del Bages, 1916). Vegeu també, com a article de síntesi, Antoni DAURA, «El jaciment arqueològic del Puig Cardener. Valoració general de les excavacions de 1915», a: *Manresa i la Seu*, Manresa, Amics de la Seu, 1991, p. 61-64.

14. Antoni DAURA i Joan GALOBART, «El material arqueològic iberoromà del Puig Cardener i la Feliua. Noves dades entorn la història antiga bagenca», *Dovella* [Manresa], núm. 17 (1985), p. 11-15.

prossequiren la tasca amb els materials romans.¹⁴ D'aquests materials, cal destacar una petita col·lecció de sigil·lades sud-gal·liques (en especial una forma Drag. 37-A) i hispàniques (sobretot Drag. 30). D'aquesta manera se sap, com a mínim, que durant els segles I al III la vida no s'hi va pas interrompre, tal com, en principi, s'havia arribat a pensar.¹⁵

Un gran pas endavant per millorar l'estudi del puig Cardener, l'ha suposat el sondeig fet durant el proppassat estiu del 1986, segons el projecte i la realització d'Eduard Sánchez i d'Antoni Daura i amb el suport de l'Ajuntament.¹⁶ Amb l'intent de donar coherència estratigràfica a les dades conegudes solament pel material museístic, es van fer dos grans sondeigs a la banda ponentina, després d'haver-se comprovat la gran espoliació del planell superior. Encara que les descobertes relatives a l'època que ens interessa ara i aquí han estat molt minses, almenys han servit per tal de refermar-nos en la presència real d'una comunitat alt imperial. En efecte, per sota d'un conjunt format per sepulcres triangulars de lloses (pertanyents, presumiblement, al segle VI) i part d'una construcció paleocristiana o alt medieval, aparegué un nivell iberoromà amb materials ben típics com ara grises emporitanes i sigil·lades aretines. A més, destacava un plat de ceràmica comuna romana que imitava la forma de la sigil·lada Drag. 18. Si a això hi afegim que alguns carreus de la construcció abans esmentada eren de factura romana i, per tant, reaprofitats, el continuisme ocupacional del punt des dels ibers fins ara sembla ja provat àmpliament. Caldria ara, potser, detallar-ne més i millor totes les fases en un futur que desitjaríem no gaire allunyat.

SANT BARTOMEU (NAVARCLES)

Durant la tardor del 1985, un equip del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona va iniciar una sèrie de treballs arqueològics en aquesta església romànica amb l'ànim de poder completar el coneixement material de l'edifici com a pas previ a la seva restauració, tal com és ja habitual en els seves intervencions.¹⁷

La sorpresa es produí quan aparegueren restes d'una vil·la alt imperial, anterior a l'establiment del nucli medieval de Navarcles. Es descobriren restes de la *pars rustica* de la vil·la, sobretot. La fundació de l'establiment es data cap a la segona meitat del segle I. A mitjan segle, es detecta una ampliació estructural. De començaments del segle III, hi ha

15. M. CURA i E. SANMARTÍ, *ibidem*, 1981, p. 133.

16. Antoni DAURA i Eduard SÁNCHEZ, «Sondeigs arqueològics al Puig Cardener (Manresa)», *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* [Manresa], núm. 5 (1987), p. 87-97; Eduard SÁNCHEZ, «Prospeccions arqueològiques al Puig Cardener-1986», a: *Manresa i la Seu*, Manresa, Amics de la Seu, 1991, p. 65-70; Antoni DAURA i Eduard SÁNCHEZ, «Puig Cardener, Manresa», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 46 i s.

17. Dolors FONT, «Excavacions arqueològiques a St. Bartomeu de Navarcles», a: *Regió 7*, Manresa, (14-X-85).

unes estances pavimentades d'*opus signinum (lacus)* relacionable amb l'estructura d'un trull (*torcus*). Cap al segle IV, el jaciment és abandonat fins al segle XIII, quan es basteix al mateix indret el temple romànic.¹⁸

ÀREA DE NAVÀS I GAIÀ

Hem agrupat aquí un conjunt de troballes que formen part d'una unitat geogràfica (la part nord de la comarca) concretada en una recerca exclusivament personal. L'autor n'és el nostre amic Josep M. Badia, que durant anys ha anat resseguint la zona de Navàs, Gaià, part de Balsareny i Viver i Serrateix, i ha aportat un bon grup de nous jaciments per a l'inventari arqueològic comarcal, des del paleolític fins al món romà. Ell mateix va publicar¹⁹ les seves descobertes, però del material recuperat tan sols en va fer una mínima referència i es va mantenir inèdit el seu estudi tipològic. Hem examinat superficialment una part d'aquestes peces i podem donar fe del seu gran interès. Han estat localitzades als indrets següents: el Moajl, Vinyes Oest, Riera de Navarons, Pla de Sant Pere, Sant Cugat del Racó, Pla de la Fossa, a Navàs i Serrat de l'Àliga i la Rierola, a Gaià. Entre els indrets esmentats destaca el Pla de Sant Pere, per la qualitat i la quantitat de material aportat: teules, pesos de teler (*pondus*), àmfores, sigil·lades... en fi, tota la gamma de ceràmiques romanes.

D'altra banda, es produeix la circumstància que en tots aquests punts apareixen també restes pertanyents a un substrat iber clar, de manera que sembla intuir-se la possibilitat que una majoria de poblats es romanitzessin ben aviat i alguns esdevinguessin, a la llarga, explotacions agrícoles romanes típiques.

LA FELIUA (SANT FRUITÓS DE BAGES)

Al bell mig del pla de Bages (que comprèn el sector nord del municipi de Manresa, tot Santpedor i part dels termes de Sallent, Sant Fruitós de Bages i Artés), prop del camí dit de les Oliveres, que uneix Sallent amb Sant Fruitós, hi ha les restes d'una vil·la romana.

18. *Diputación de Barcelona: setenta años de catalogación y conservación de monumentos*, Barcelona, 1985, p. 72. A. LÓPEZ, X. SOLÉ i A. CAIXAL, «Església de Sant Bartomeu. Navarcles», a: *Com i per a qui restaurem. Objectius, mètodes i difusió de la restauració monumental. Memòria 1985-1989*, Barcelona, Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, 1990, p. 265-274. Albert LÓPEZ, «Les recerques arqueològiques a Sant Bartomeu de Navarcles, Santa Magdalena del Pla, Sant Pere de Castellfolit del Baix i el Pont Vell de Castellbell i el Vilar», a: *Arqueologia i Patrimoni a la Catalunya interior. Últimes excavacions*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 11-34. A. CAIXAL i A. LÓPEZ, «Sant Bartomeu, Navarcles», a: *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana-antiguitat tardana, campanyes 1982-1989*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, p. 39-40.

19. Josep M. BADIA, «Dades arqueològiques i històriques entorn de Navàs», *XXVI Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos (Manresa 1981)* [Manresa], vol. 1(1984), p. 115-121.

El primer a adonar-se de la seva existència fou en Llorenç Villuendas, afeccionat sallentí, l'any 1973, però no va fer públic el seu descobriment fins al 1983.²⁰ A la Feliua, suren superficialment gran quantitat de ceràmiques trossejades, especialment en els marges d'antigues feixes de conreu. Malgrat tot, el jaciment es troba totalment arrasat i espoliat per raó, segurament, de la constant acció agrícola. Només algun carreu (reaprofitat en una cabana) es pot considerar ja original. Quant al material, ofereix una bona evolució cronològica. Destacarem peces aretines (G-27), sud-gal·liques (Drag. 15/17; 24/25), hispàniques (Drag. 15/17) i sigil·lada clara A (L-1; 10-A), entre d'altres. Hi ha, a més, sigil·lades clares del tipus C i D, indicatives d'una llarga ocupació fins als segles IV i V. Altres mostres són també prou significatives: ceràmica comuna romana (hem identificat una forma Vegas núm. 44), de parets fines, àmfores, *pondus*, vidre, estuc pintat i material constructiu (bocins d'*opus caementicium* i *testaceum*).²¹

L'any 1987, el Servei d'Arqueologia encarregà a Eduard Sánchez una excavació d'urgència en aquest jaciment, que quedava plenament afectat per la construcció de l'autopista de Terrassa a Manresa.²² Els treballs d'exhumació confirmen la importància de la vil·la, com també la seva gran destrucció. Estructuralment, només s'identificà un paviment d'*opus testaceum* baix imperial (on hi havia encaixada la base d'un *torcus*), que segellava un estrat anterior, amb diversos àmbits.

JACIMENTS TESTIMONIALS

En el present apartat recollirem, una vegada exposats tots els jaciments que han estat objecte d'estudi o d'excavació, una sèrie d'indrets comarcans que guarden restes romanes, però que no han estat motiu d'una investigació àmplia i programada.

La Mecànica (Balsareny). Es parla de la troballa d'una sepultura romana descoberta fortuïtament el 1963. La notícia es limita a una breu nota periodística, amb la qual cosa cal admetre'n la cronologia amb moltes reserves.

Cal Tuta; pla de Bergús (Cardona). El prou conegut mossèn Joan Serra i Vilaró esmenta indirectament la troballa d'un sepulcre de teules romà en el primer punt i de terrissa sigil·lada aretina en el segon.

La Roqueta (Cardona). Un equip dirigit per Maria Petrus va portar a terme una tasca de recerca d'excavacions als voltants de Cardona vers l'any 1957, un fruit de la qual va ésser el descobriment d'un forn, així com trossos de teules i *dolia*. A més, en el museu

20. Llorenç VILLUENDAS, «Jaciment arqueològic de la Feliua (Sant Fruitós de Bages)», *Dovella* [Manresa], núm. 10 (1983), p. 36-38.

21. Antoni DAURA i Joan GALOBART, *ibidem* (II part), *Dovella*, núm. 18, p. 21-26.

22. Eduard SÁNCHEZ, *Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa*, Manresa, Centre Excursionista de la Comarca de Bages, 1990, p. 16-35.

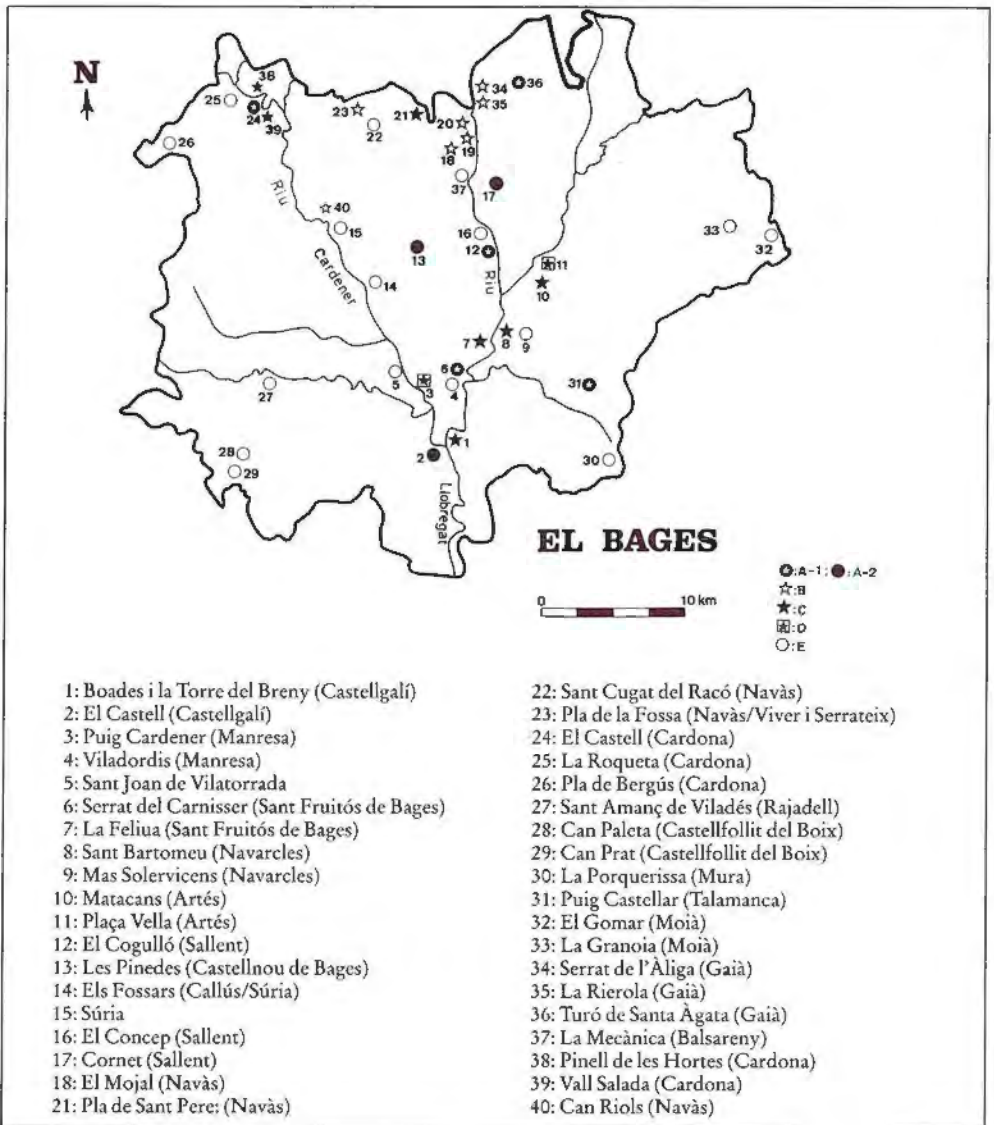

FIGURA 1. Mapa comarcal que mostra els diversos jaciments romans fins ara coneguts.
 A: Establiments d'època iberoromana que decauen totalment amb l'adveniment de l'alt imperi.
 A-1: Poblat ibèrics anteriors.
 A-2: Poblat documentats solament amb precedents ibèrics.
 B: Establiments rurals romans alt imperials amb precedents ibèrics.
 C: Vil·les romanes alt i baix imperials, també amb precedents ibèrics.
 D: Punt semiurbans de difícil adscripció tipològica.
 E: Establiments rurals romans sense precedents ibèrics per ara.

de la vila, hi ha, juntament amb peces d'aquest jaciment, diversos materials romans localitzats de manera dispersa per tot el terme.²³

Pinell de les Hortes; Vall Salada (Cardona). En aquests dos punts, membres del Patronat Municipal de Museus han recollit superficialment diverses terrisses romanes que es conserven a la col·lecció arqueològica local.

Can Prats; Can Paleta (Castellfollit del Boix). Sabem de la troballa superficial de restes amfòriques i de *dolia* vora Can Prats, que es troben exposades en una sala municipal. D'altra banda, es coneix l'existència d'una necròpolis a Can Paleta, si bé es considera que pertany a la baixa romanitat perquè està associada amb terrissa sigil·lada estampada.²⁴

Les Marcetes (Manresa). Hi ha la notícia de la recollida, durant els anys vint d'aquest segle, de teules romanes, així com de l'excavació d'una tomba triangular de lloses, que correspondria al moment paleocristià tardà.

La Granoia (Moià). Al Museu Arqueològic i Paleontològic de Moià hi ha guardades restes d'una troballa casual que fan pensar, versemblantment, en la presència d'una vil·la: *tegulae*, *dolia* i alguna *lucerna*. Presenta l'interès de trobar-se situada en una zona verge de troballes, per on, es diu, devia passar el camí que enllaçava amb el *territorium* d'*Ausa*. S'ha parlat també de l'existència de teules romanes al punt on s'aixeca l'església preromànica de Santa Eugènia del Gomar,²⁵ possible seu d'una altra vil·la.

Mas Solervicenç (Navarces). Fortià Solà²⁶ esmenta la troballa de monedes romanes en terres d'aquesta masia. També parla d'unes prospeccions a la capella de Sant Bartomeu (que ha estat estudiada fa poc per la Diputació barcelonina) i a la riera, que feren aparèixer fragments ceràmics atribuïts als primers segles de la nostra era.

Can Riols (Navàs). Som davant d'un nou jaciment mínimament conegut, a la vall del riu Cardener, que seria bo resseguir més de prop. Ara per ara, només es coneix la presència de ceràmiques campanianes B, de terra sigil·lada gèl·lica, hispànica i africana A, com comunes de cuina de vora fumada.²⁷

Sant Amanç de Viladés (Rajadell). Es tracta d'un punt de la zona ponentina de la comarca que esdevé molt important des del punt de vista estratègic perquè, seguint l'antic camí que acompanya la vall de la riera de Rajadell, comunica el pla de Bages amb l'Alta Segarra, que té per nucli important els Prats de Rei (l'antic *municipium Sigarrensis*). Des de finals de la divuitena centúria, es coneix una inscripció funerària datada dels segles II-III

23. Antoni DAURA i Dolors PARDO, «El material arqueològic del museu de Cardona. Aproximació al pasat arqueològic del terme cardoní», *Butlletí del Patronat Local de Museus* [Cardona], núm. 2 (1983), p. 15-34.

24. Joan i Jordi ENRICH I HOJA, «L'estació tardoromana de cal Sanador», *Miscellania Aqualatensia* [Igualdada], núm. 2 (1974), p. 45-46. Ramon JÀRREGA, «La comarca de l'Anoia a l'època tardoromana. Un estat de la qüestió», *Estrat* [Igualdada], núm. 4 (1991), p. 61-81, CECL.

25. Eduard JUNYENT, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, Barcelona, Curial, Abadia de Montserrat, 1983, p. 166-167; Albert BENET, Francesc JUNYENT i Alexandre MAZCUÑAN, *El Bages a Catalunya Romànica*, vol. XI, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1984, p. 301-302.

26. SOLÀ, FORTIÀ, *Navarces. Notes històriques*, Manresa, 1910, p. 28.

27. Antoni DAURA i Joan GALOBART, «Nous jaciments arqueològics al terme municipal de Navàs», *Cardener* [Cardona], núm. 5 (1988), p. 117-120.

que es conserva al Museu Episcopal de Vic. Formava part, segurament, d'un edicle, al costat mateix del camí i no devia trobar-se gaire lluny d'una vil·la que darrerament ha estat identificada per Jordi Piñero.²⁸

El Concep (Sallent). S'esmenta la recollida de sigil·lada prop d'aquest mas.

Anvers i revers de l'as
d'Agrippa trobat a Matacans
(Artés)

Revers del denari
recollit a Les Pinedes
(Castellnou de Bages)

Sant Joan de Vilatorrada. L'any 1949, Xavier Sitjes va descobrir a l'església romànica de Sant Joan una ara romana, partida per la meitat, que havia format part de la taula de l'altar. És dedicada a la deessa Diana caçadora i es considera de la fi del segle II o inici del III. És interessant de fer notar, com en el cas d'Artés, que sobreviu després, en el mateix indret, el culte religiós, degudament transformat en cristià. Actualment, resta exposada al Museu Comarcal de Manresa.

CONCLUSIONS

Deixant de banda l'intent d'aplicar el fil històric general del país a la comarca del Bages (si ho féssim el resultat no ens portaria gaire enllà, per la manca de dades documentals i materials suficientment sòlides), en concretarem en una sèrie de punts les característiques pròpies.

Primerament, hom ja s'haurà adonat que es troben a faltar nuclis urbans i, en conseqüència, entitats municipals clares. De fet, la tradició documental no ha esmentat mai cap ciutat romana en aquesta zona. Com a màxim, algun historiador ha especulat sobre la probable existència d'un municipi, però no hi ha prou seguretat pel que fa al cas.²⁹ Lògicament, doncs, aquest *territorium* devia pertànyer a una *urbs* desconeguda o bé aquesta es trobava molt allunyada. D'altra banda, la presència de nuclis de difícil adscripció tipològica (cas d'Artés i del puig Cardener, sobretot), ja que no són pas vil·les ni tampoc *civitas*, fan pensar en unes entitats (*uicus?*) que aglutinarien les explotacions pageses de la rodalia mercès al seu poder d'atracció comercial, religiosa o funerària que, fins i tot, podria tenir antecedents preromans.

Quant al *modus vivendi*, val a dir que, al costat de vil·les petites de marcat estil auto-suficient, n'hi ha alguna de ben important que devia orientar la productivitat agrícola i ramadera vers un comerç d'unes certes dimensions. Altrament, no s'explica la riquesa de Boades i la torre del Breny, encara que llurs propietaris provinguessin de fora. En aquest sentit, és necessari intensificar la recerca de cara a poder disposar d'un panorama prou complet de la ruralització bagenca. Una gran ajuda prové de la toponímia esmentada en

28. Anònim, «Troben una vil·la romana al terme municipal de Rajadell», a: *Regió 7*, Manresa, (2-2-1993).

29. Albert BENET, «Els topònims Manresa i Bages», *Dovella* [Manresa], núm. 2 (1981), p. 16-19; *id.*, «La ciutat de Bacasis. Noves dades», *Dovella*, núm. 7, p. 13-14.

documents alt medievals i descobertes com les de Matacans corroboren aquesta via.³⁰ Altres estudis sobre la parcel·lació del sòl al llarg dels segles han donat peu a poder pensar en alguna mena de centuriació.³¹ Caldrà, doncs, insistir-hi en un futur immediat.

Finalment, cal observar com es produeix el procés romanitzador en les diferents poblacions indígenes. De destrucció clara i violenta, no se n'ha apreciat, fins ara, cap. La vida decau progressivament, si us plau amb una relativa rapidesa, en típics *oppida* ibèrics com el Serrat del Carnisser i el Cogulló, de manera que es produeixen uns transvasaments demogràfics. Altres casos com les Pinedes o Cornet semblen aparèixer durant l'etapa iberoromana, però no duren gaire temps. Un tercer i últim grup el constitueixen jaciments que mantenen una llarga continuïtat temporal, com puig Cardener, Boades i Pla de Sant Pere.

Per tot plegat, la circumstància singular que el Bages es trobi en un sector geogràfic català interior, allunyat dels centres urbans que l'envoltaven —*Ausa* a llevant, *Iesso* i *Sigarra* a ponent, i *Egara* i *Barcino* al sud— ha fet que es considerés de poc interès, si no de segon ordre, dins del conjunt de la zona romanitzada. Avui dia, penso que aquest tòpic no és vàlid, globalment parlant, ja que la comarca esdevé una avançada dels corrents culturals litorals vers el centre del país i hom creu que marcaria la frontera septentrional amb la franja muntanyenca prepirinenca (en aquest cas, corresponent al Berguedà), molt dèbilment romanitzada. Esperem ara que nous estudis puguin oferir un panorama més complet de la nostra història antiga. Amb aquest desig posem punt i final.

30. Albert BENET, *Història de Manresa. Dels orígens al segle XI*, Manresa, 1985, p. 42-46.

31. M. BACH i Jordi ALBA i PIÑERO, *El territori de Manresa a l'antiguitat. Esbós d'una possible centuriació romana*, Manresa, Centre Excursionista de la Comarca del Bages, 1988.